

Škola v roce slavného výročí*

Vstoupili jsme do období, ve kterém si připomínáme nejvýznamnější události novodobých dějin, 30. výročí vítězství Sovětského svazu a jeho slavné Rudé armády nad fašismem. Vzpomínáme a oslavujeme hrdinný boj našich národů, které po boku Sovětského svazu a pod vedením naší komunistické strany dovršily národně osvobozenecský boj a přispěly k velikému vítězství lidstva nad fašismem. Třicáté jubileum těchto vítězství znásobuje skutečnost, že v květnu 1945 nedošlo jenom k zasloužené a spravedlivé porážce hitlerovských nacistů, ale současně se pro mnohé země Evropy i ostatních kontinentů otevřela nová cesta jejich dalšího vývoje, cesta k novému uspořádání společnosti, k rozvoji ekonomiky, kultury a sociálních jistot, cesta pokroku, práce a míru — c e s t a k s o c i a l i s m u.

Vzpomínáme-li letos 30. výročí osvobození naší země Rudou armádou, zcela logicky a plným právem si připomínáme všechny úspěchy, kterých jsme za tuto dobu dosáhli. A nejenom to, chceme se současně řídit Leninovou myšlenkou, že »výročí je nejlepší příležitostí k tomu, abychom obrátili svou pozornost k dosud nevyřešeným úkolům«. I v odvětví školství, výchovy a vzdělávání se zamýšlíme nad tím, co bylo uděláno dobrého, pozitivního, i nad problémy dneška a úkoly příštích let.

V historii vývoje našeho školství, péče o rozvoj vzdělanosti a kultury obou našich národů i národností žijících v naší republice zůstane vždy zlatým písmem zapsáno to nezměrné úsilí, které této oblasti věnovala Komunistická strana Československa, všechno to, co pro rozvoj našeho školství znamenaly zkušenosti Sovětského svazu. Komunistická strana Československa jako jediná vždy a cílevědomě spojovala boj za sociální spravedlnost, za zlepšení materiálních podmínek života pracujícího lidu s bojem o osvobození člověka z pout nevědomosti, s probíjováním nové ideologie, se zápasem za demokratickou a socialistickou orientaci našeho školství, za růst v š e o b e c n é v z d ě l a n o s t i. K těmto zkušenostem a praxi strany se musíme stále vracet, vyvozovat z nich vše potřebné pro přítomnost a budoucnost.

* Předneseno 13. března 1975 v Městské knihovně v Praze 1 na aktivu školských pracovníků k 30. výročí osvobození.

Bylo vždy krásnou vlastností našeho lidu, že měl vřelý vztah ke škole. Lidé si zejména v pohnutých chvílích uvědomovali, co pro národní svébytnost znamená výchova a vzdělávání mládeže. Zůstává nade vší pochybnost a je jednoznačnou zásluhou komunistické strany, že se naděje a tužby našeho lidu i v tomto směru v uplynulých třiceti letech naplňovaly a uskutečnily.

Zamýšlíme-li se nad celým tím revolučním procesem, který Komunistická strana Československa organizovala, usměrňovala a řídila ve výchovně vzdělávací sféře, vidíme, že vůdčími motivy nebyly nikdy snahy abstrahované od celospolečenského vývoje. Ne samoúčelné vzdělání širokých vrstev národa, ale vzdělanost jako mocný nástroj pokrokového, revolučního vývoje společnosti; vzdělanost jako hybná síla ekonomiky a prostředek k uspokojování potřeb společnosti, a tím i každého jednotlivce. V tomto směru komunisté důsledně realizovali a rozvinuli sociální a demokratické aspekty výchovy, které koncipoval ve svém díle a působení již Jan Amos Komenský. Zůstává nezvratným faktem, že po celou dobu předmnichovské republiky se za vlády buržoazie neuskutečnily nejpodstatnější postuláty díla Učitele národů, jeho úsilí o rovnost ve výchově, o školu pro všechny bez rozdílu, že se prakticky nevyvozovaly žádné závěry z jeho slov, že »se nerodí pouze děti boháčů, šlechticů a úředníků, aby pouze jim byla přístupna škola a ostatní byli odmítáni jakoby bez naděje«.

Komunisté se stali tvůrčími nositeli pokrokového odkazu minulosti českého a slovenského národa, který široce rozvinuli ve svém nejvlastnějším poslání předvoje dělnické třídy a vedoucího činitele procesu revolučních společenských proměn. Vůdčími principy úsilí komunistů o nové poměry ve školství se v duchu revolučních tradic staly požadavky zestátnit všechny školy, umožnit přístup ke vzdělání všem dětem, vytvořit odpovídající podmínky, zbavit výchovu veškerých forem tmářství, založit ji na přísně vědeckých základech a rozšířit výchovný vliv na mládež i mimo školu. To znamená právě ty cíle školské politiky, které buržoazní republika nemohla a nechtěla uskutečnit, neboť vládnoucí buržoazní politické strany s těmito myšlenkami pouze spekulovaly, proklamovaly je, ale to bylo vše velmi vzdáleno jejich praktické realizace.

Jedině komunisté vždy cítili skutečnou a hlubokou odpovědnost za osud našich národů a celé vlasti. To se výraznou měrou projevilo i v době nacistické okupace, jejímž bezprostředním důsledkem bylo uzavření vysokých škol, perzekuce učitelstva i studentů, omezování působnosti základních i středních škol s cílem likvidovat vzdělanost a národní svěbytnost vůbec.

V této přetěžké době — doslova za výstřelů popravčích čet — se začíná formovat jednotná široká odbojová fronta — svazek dělnické třídy s rolnictvem, pokrokovou inteligencí i s nejuvědomělejší částí studentstva — v čele s komunistickou stranou. A bylo sice truchlivou, přesto však hluboce symbolickou skutečností, že prvními oběťmi nacistického teroru v listopadových dnech 1939 se stávají mladý dělník Václav Sedláček a student Jan Opletal. Jejich památka jako by předznamenala celou další tradici protifašistického odboje Čechů a Slováků, kterému i 17. listopad — ještě v době války ustanovený Mezinárodním dnem studentstva — vtiskl revoluční, internacionální charakter. Tento den se stal skutečně

symbolem boje za mír a nezávislost, za nový spravedlivý svět, ve kterém vzdělání vedle tvůrčího úsilí pracujícího lidu představuje významný faktor v procesu revolučních přeměn společnosti.

Úsilí nacistů likvidovat kulturu, vzdělanost a národní svěbytnost v naší zemi se projevilo ve své zruďné podobě i na ostatních školách, kde se stupňoval útlak a násilí.

Nacisté sami ústy svých předáků cynicky prohlašovali, že naše země je srdcem jejich »říše«, a proto musí být definitivně osídlena Němci, že je třeba postupně zrušit všechny české vyšší školy.

Navzdory těmto poměrům zvůle a teroru dokázala právě komunistická strana za nezměrných obětí organizovat odboj našich národů proti fašistickým okupantům, posilovat revoluční vědomí našich národů a svůj protifašistický odpor přeměňovat v konkrétní činy. Podněty a boj komunistů se staly aktivizujícími faktory pro značnou část učitelů v českých zemích i na Slovensku, kteří dokázali po celou dobu fašistické okupace čelit snahám o likvidaci národního uvědomění a vzdělanosti. Učitelé dávali mladé generaci všechno, co bylo v jejich silách, zejména morální sílu a nenávisť ke zlu a totalitě fašismu.

Po příkladu Sovětského svazu proklamovala Komunistická strana Československa novou orientaci ve školství již za války a zejména pak při tak mimořádné významné události, kterou bylo Slovenské národní povstání. Došlo tu na osvobozeném území k zestátnění škol, což znamenalo první praktický revoluční čin na cestě k demokratizaci našeho školství. Komunisté vyzbrojení zkušenostmi Sovětského svazu a zkušenostmi z národně osvobozenického boje našich národů byli rozhodnutí nepřipustit po skončení války další zradu, vládu reakce a temna. Mobilizovali své síly, aby sjednotili lid a vedli jej k realizaci nových směrů i v pedagogice a výchově v duchu všeho pokrokového, co v našem školství existovalo ve smyslu odkazu učitele národů Jana Amose Komenského.

Proto se v prvním a mimořádně důležitém dokumentu nové československé vlády — v Košickém vládním programu — jednoznačně formuluje požadavek důsledné demokratizace školství, zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.

Tento program specifikuje i další dílčí úkoly ve výchově vzdělávací oblasti vzhledem k vnitřním poměrům i z hlediska mezinárodní orientace. Zcela právem je pamatováno na rozvoj slovenského školství, které se má vyvíjet vzhledem k potřebám slovenského národa samostatně v rámci celkové kulturní politiky státu. Košický vládní program vymezil i důležitý úkol univerzitě v Bratislavě s požadavkem, aby působila tak, že bude představovat specifický slovenský přínos pro vědeckou činnost a kulturu Československa. Praktickou realizaci záměrů vyplývajících z uzavřené československo-sovětské Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci je pak velmi důležitý požadavek, který Košický vládní program vytyčuje takto:

»Zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci — SSSR. K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě.«

Bezprostředně po osvobození bylo možno využít té skutečnosti, že v čele tehdejšího ministerstva školství, věd a umění stál profesor Zdeněk Nejedlý, komunista, jehož zásluhou bylo možno záměry a úkoly Košického vládního programu začít uskutečňovat. Byla zahájena výuka ruského jazyka, občanské výchovy, byly přijaty nové učební plány a učební osnovy. Celá činnost tehdejšího ministerstva školství v čele se soudruhem Zdeňkem Nejedlým a těsná spolupráce s pověřenectvem školství a osvěty v Bratislavě, v jehož čele stál komunista Laco Novomeský, směřovala k vydání nového školského zákona.

Buržoazie se těmto pokrokovým záměrům začala tvrdošíjně stavět na odpor. Využila situace, která nastala po roce 1946, kdy přes vítězství Komunistické strany Československa ve volbách stanul v čele resortu školství reakční politik Jaroslav Stránský. Jeho politika vedla k soustavnému zhoršování poměrů ve školství.

Reakční síly začaly postupně prosazovat své buržoazně třídní zájmy, usilovaly o výchovu »elity«, o to, aby vyšší vzdělání bylo opět monopolem majetných rodin a jejich dětí. Komunistická strana Československa tento stav soustavně otevřeně kritizovala a předkládala své návrhy na změnu poměrů. Velmi konkrétně to vyjádřilo jednání VIII. sjezdu KSČ. Zde bylo požadováno vydání zákona o jednotném státním školství, v němž by mělo být jednoznačně zakotveno, že vzdělání je zpřístupněno všem pracujícím — v souladu s Košickým vládním programem. Klement Gottwald v jednom ze svých projevů charakterizoval situaci slovy: »Povzbudit člověka duchovně i morálně, zpřístupnit mu všechny veliké poklady minulosti a otevřít mu dokořán brány k vědomostem a kráse — to je program politiky KSČ v oblasti kultury, vzdělávání a výchovy.«

Komunisté v tomto období systematicky odhalovali třídní charakter buržoazní školy, její sepětí s vykořisťovatelským systémem, odhalovali pokrytectví stoupenců buržoazní demokracie při jejich demagogickém výkladu o nadtřídním a všelidském charakteru školy a vzdělání.

Záměr vytvořit jednotnou školu byl podporován úsilím pokrokových pedagogů, kteří se nikdy nedali zlákat oficiální buržoazní školskou politikou a ani různými buržoazně reformistickými proudy importovanými ze zahraničí a dbětavě propagovali zkušenosti a příklady sovětské školy. Velkým vkladem byly také zkušenosti s revoluční výchovou mládeže v proletářských dětských a mládežnických organizacích, v nichž se děti pracujících učily účasti na revolučních bojích dělnické třídy, lásce k SSSR a pokroku, aktivnímu odporu k buržoazii a fašismu. Tyto zkušenosti se po osvobození naší vlasti uplatnily při výstavbě jednotné dětské a mládežnické organizace a dodnes jsou živým příkladem, jak zapalovat děti pro ideály socialismu, internacionalismu a vlastenectví, jak neformálně, zajímavě a tvořivě pracovat s mládeží ve volném čase.

Cesta k uskutečnění základních demokratických přeměn ve školství nebyla tedy nikterak snadná. Důležité období let 1945—1948 se vyznačovalo měřením protikladných sil, bojem o upevňování dosažených revolučních vymožeností. Šlo o to, zda se buržoazii podaří zvrát v postupující národně demokratické revoluci. V oblasti školství chtěla buržoazie nadále mládež rozdělovat podle třídní příslušnosti do různých typů škol, stála proti koncepci jednotné školy, obracející změny v třídní a mocenské struktuře společnosti.

V průběhu ostrého třídního zápasu získávali však komunisté stále větší podporu nejširších vrstev lidu obou našich národů. Počala se vytvářet i masová politická základna strany v řadách pokrokových učitelů a pokrokové školské veřejnosti. Posiloval se tím i svazek dělnické třídy a ostatních pokrokových sil tehdejší Národní fronty. Komunisté si uvědomovali zásadní význam funkce školy v boji o myšlení lidí, a proto nastoupili cestu úporného zápasu o pokrokový ráz školství, o školu státní, boj o mladou generaci.

K pronikavému obratu přivedlo tento boj vítězství dělnické třídy v čele s komunistickou stranou v únoru 1948, vítězství všeho československého pracujícího lidu, kterým se rozhodla společenská krize poválečných let ve prospěch pokroku a sociální spravedlnosti. Již 21. dubna 1948 přijímá Národní shromáždění manifestačně Základní zákon školský, který zestátnil a sjednotil veškeré československé školství. Zdeněk Nejedlý ve svém památném úvodním slově poslancům Národního shromáždění říká: »Přistupujeme k velkému zákonodárnému dílu, které se dotýká samé struktury národa. Podařila se nám velká věc, o které snily celé učitelské generace. Její splnění dovedeme ocenit my starší, kteří pamatujeme celý ten zápas o principy, které byly nyní tímto zákonem uskutečněny.«

Přijetí školského zákona oslavila nejenom naše škola, ale i nejširší veřejnost. Byl to zásadní obrat k demokratizaci vzdělání, významný úspěch politiky komunistické strany. Únorové vítězství pracujícího lidu ve svých důsledcích tak odstranilo sociálně nespravedlivý dualismus ve struktuře výchovně vzdělávacího systému, skoncovalo se snahami vychovávat reakční »elitu« a jednoznačně přivedlo oba naše národy na cestu dynamického rozvoje vzdělanosti a kultury.

Při schvalování zákona o jednotné škole bylo však současně zdůrazněno, že tento zákon tvoří východisko pro další rozvoj našeho školství, jež se musí zákonitě rozvíjet v souladu s potřebami a dalším vývojem společnosti. To však vyžadovalo od základu přebudovat sociálně nespravedlivou školskou soustavu, jež zůstala po buržoazii jako neblahé dědictví předmnichovské republiky. Také sociální skladba studentů středních a vysokých škol v roce 1948 ještě neodpovídala sociální struktuře společnosti. Určité vrstvy inteligence včetně mnohých tehdejších středoškolských a vysokoškolských pedagogů nezastávaly nový směr, kterým naše společnost po Vítězném únoru 1948 vykročila; někteří z nich pak stáli vysloveně na protisocialistických pozicích.

Proto IX. sjezd KSČ v roce 1949 současně s vytyčením generální linie budování socialismu vyslovuje požadavek výchovy nové inteligence, vycházející z dělnické třídy, která se společně s dřívější pokrokovou inteligencí stmelí v tvůrčí sílu budující socialismus. Klement Gottwald jménem celé strany na sjezdu prohlašuje: »Naše inteligence dostává novou posilu z řad mladých dělníků a zemědělců . . . Pracující lid si musí vytvořit a vychovat vlastní inteligenci, pocházející z jeho středu a s ním třídně a ideologicky spojenou. Naše školy, zejména střední a vyšší, musí vychovávat lidi věrné a věci lidu a národu oddané. Naši novou inteligenci musíme vychovávat v duchu nejpokrokovějšího světového názoru.«

Vytyčený program výchovy nové inteligence měl dvojnásobný význam pro Slovensko, kde vlastní inteligence téměř chyběla. Na tomto sjezdu strana upozornila i na to, že je třeba se zaměřit na rozvoj technického

vzdělávání mládeže, které musí být spojeno s potřebami praxe, s požadavky socialistické industrializace země. Tím se ukazuje nový směr v působení inteligence vůbec a za vedení komunistické strany se postupně vytvářejí předpoklady k tomu, aby se rovnoměrně v celém našem státě, v českých zemích a zejména pak na Slovensku, formovala pokroková věda, vznikaly nové vysoké školy, aby vědeckotechnický a intelektuální potenciál byl usměrněn k uspokojování potřeb vyplývajících z revolučních přeměn společnosti. IX. sjezd Komunistické strany Československa dal mohutný podnět k uplatnění vedoucího vlivu komunistické strany ve všech oblastech výchovy a vzdělávání, k zcela novému rozmachu našeho školství.

Komunistická strana Československa jasně vytyčila a důsledně realizovala program školské politiky orientovaný k celospolečenským zájmům a potřebám a v tomto rámci také k potřebám a zájmům každého jednotlivce. Nově a v socialistickém duchu byl koncipován obsah mravní, pracovní, estetické i tělesné výchovy mládeže a započat zápas o novou školu jako nedílná součást zápasu o vítězství nového společenského řádu, jehož vůdčí ideu pregnantně vyjádřil Zdeněk Nejedlý: »Dnes jsou jen dva programy, dvě ideologie, které spolu zápasí — buržoazní a proletářská. Není třetí. I učitelstvo a jeho organizace může mít tudíž jen tu anebo onu — buď pro socialismus, nebo proti němu.«

Veliké úsilí bylo proto vynaloženo na změnu obsahu přípravy učitelů samotných. Šlo o to, aby si všichni učitelé osvojovali marxisticko-leninskou filozofii, byli spjatí se životem a prací celé společnosti, a tak získali potřebné základy pro své náročné poslání budoucího socialistického pedagoga. Jestliže si strana klade za cíl vštípit každému občanu nový pohled na svět, nový světový názor, novou ideologii, kulturu a morálku, osvojit si nové pojetí československé státnosti v duchu socialismu a pro uskutečnění socialismu pracovat s veškerou silou a energií, pak bylo nutné promítnout tyto ideje do vědomí všech pedagogických kádřů.

Komunistická strana Československa si vždy byla vědoma odpovědného a nezastupitelného poslání učitelů. Na jejich práci kladla oprávněně velké nároky, ale současně jim vytvářela podmínky k tomu, aby své poslání socialistického pedagoga mohli plnit s veškerou odpovědností. Proto se začal klást velký důraz na rozvoj stranické práce a stranických organizací na školách všech stupňů. Těžiště jejich činnosti spočívalo v politickém a organizačním zabezpečování všech záměrů, které byly pro přestavbu našeho školství ve smyslu demokratizace a socializace vytyčeny, které byly vytyčeny i pro politickou výchovu učitelů a studentů. Stranické organizace na školách projevíly mimořádnou aktivitu při organizování kursů, seminářů a dalších forem vzdělávání k důležitým ideologickým problémům.

Významně se rozšířil počet odborných pedagogických časopisů určených na pomoc práci učitelstva a zejména pak mnoho práce bylo vynaloženo na tvorbu nových učebnic, které bylo třeba zásadně přepracovat, a v naprosté většině případů bylo nutno vydat nové učebnice. Šlo zejména o to, aby nové učebnice byly s to splnit všechny požadavky vyplývající z nového obsahu učiva, ohrážely život socialistické výstavby a jednoznačně vycházely z vědeckého marxisticko-leninského světového názoru. Velký důraz se kladl i na to, aby v učebnicích a učebních textech byly

názorné příklady důležitosti klíčových odvětví národního hospodářství a aby obsah výuky v nedílné jednotě s výchovou probouzel v mládeži živý zájem o techniku a práci v průmyslu, v zemědělství a v dalších důležitých odvětvích.

V nových podmínkách budování socialistické školy byla vyzdvížena nutnost polytechnického vyučování a výchovy jako účinné formy zabezpečující mládeži systematické poznávání základů věd, vyzbrojit ji praktickými dovednostmi a návyky a dát jí spolehlivou základní orientaci pro uplatnění ve společenské výrobní praxi. Současně byl vytyčen požadavek, aby se polytechnickému vyučování mládeže věnovaly společně se školou i mládežnické a odborové organizace, vedení průmyslových a zemědělských závodů, které by mohly poskytnout účinnou pomoc při výrobních exkurzích a ve formě patronátů školám i v zařizování dílen, při organizování besed apod.

Mimořádně významným požadavkem prosazovaným Komunistickou stranou Československa se stala zásada těsného spojení školy se životem, přispívající k všestrannému rozvoji socialistické osobnosti, k utváření člověka vysoce vzdělaného, ovládajícího základy vědy a techniky, oddaného socialismu a vyzbrojeného základy vědeckého světového názoru a socialistické morálky. Bytostný princip socialistické výchovy, o kterém hovořili s velkým důrazem již Lenin, Krupská a Makarenko, tj. sepětí školy se životem, teorie s praxí, vyučování s výrobou, je zdůrazňován jako podmínka formování socialistické osobnosti, připravené podílet se na dalším rozvoji socialismu. Pracovní výchova se vyzvedává jako integrální a neodmyslitelná součást socialistického typu vzdělávání.

K výrazným úspěchům socialistického rozvoje školství nesporně patří také podmínky vytvořené k přípravě dělnického dorostu. Je to pochopitelné, neboť prvořadým zájmem při budování socialismu i v pozdějším rozvoji socialistické společnosti bylo zabezpečit výchovu dělnické třídy na vysoké úrovni politického, třídního a občanského uvědomění, s vysokou kvalifikací i s vysokým stupněm intelektuální úrovně. Odborná učiliště, učňovská střediska a učňovské školy a střední školy pro pracující otevřely další vzdělávací možnosti pro široké vrstvy dělnické mládeže.

Doškolování a zvyšování kvalifikace odborníků a kvalifikovaných dělníků bylo a je pokládáno za jeden z hlavních úkolů našeho školství. V uplynulých desetiletích připravilo naše učňovské školství také statisíce kvalitních dělnických kádrů pro všechna odvětví národního hospodářství, nové kvalifikované dělníky, kteří se rozhodující měrou podíleli na všech úkolech výstavby a rozvoje socialismu v Československu.

Oblasti, kde se velmi účinně projevil vliv demokratizace, socializace a cílevědomé politiky Komunistické strany Československa, jsou vysoké školy. Změny v charakteru obsahu studia a jejich celkového poslání, zaměřené na řešení aktuálních i perspektivních potřeb rozvoje socialistické společnosti, jednotlivých odvětví národního hospodářství a kultury, spolu s výsledky práce v oblasti základního a středního školství mají rozhodující podíl na tom, že Československá socialistická republika má vybudován široce rozvinutý systém vzdělávání mládeže a dospělých, který svou úrovní patří k nejvyspělejším na světě.

Právem jsme hrdí na to, že teprve léta budování socialismu naší vlasti znamenala nebývalý rozmach škol všech stupňů a typů na Slovensku, že

teprve tato léta odstranila křivdy systematicky páchané na vzdělanosti slovenského národa. Jsme hrdí na to, že dnes mají slovenské děti stejné možnosti v přístupu ke vzdělání, že se mohou učit a pracovat v prostředí hodném socialistické společnosti, že se díky intenzivní politice komunistické strany a státu podařilo v podstatě odstranit vzdělanostní rozdíly mezi oběma republikami, že slovenské školství připravilo pro všechna odvětví národního hospodářství a kultury tisíce vysoce kvalifikovaných kádřů, které dnes zaujímají ve všech oblastech společenské činnosti ČSSR významná místa, že rozvoj a výsledky vědy na Slovensku, na nichž má školství nemalý podíl, zaznamenává rok od roku stále výraznější úspěchy.

Pohlížíme-li dnes na třicetiletou cestu našeho školství, můžeme být právem hrdí na to, čeho jsme dosáhli. Přitom práce našich učitelů byla a je vedena snahou připravovat mladou generaci k aktivní účasti na všech problémech rozvoje socialistické společnosti, k tomu, aby se všude spojoval elán mladých se zkušenostmi starších, aby se školní výchova vyznačovala činorodou prací, aby byla důsledně spojována s mnohostranným životem celé společnosti a v přípravě každého jedince byly obsaženy v harmonické jednotě všechny potřebné složky — ideová, vzdělávací, pracovní, tělesná, estetická a mravní.

Dobrých výsledků bylo dosaženo také v růstu kvantitativních ukazatelů v celém odvětví školství. Více než tři pětiny dětí jsou začleněny v mateřských školách, každý pátý žák základní školy navštěvuje družinu mládeže, 350 tisíc dětí bývá v průběhu roku vysláno na rekreaci, 60 procent žactva se zúčastňuje lyžařských zájezdů a téměř všechny děti 4. tříd základní školy ve velkých městech jezdí na několikátýdenní pobyt do škol v přírodě. Oproti roku 1948 se zdvojnásobil stav studentů na středních školách a vysoké školy dosáhly stavu 112 tisíc studentů denního studia. Sociální skladba studentů výběrových škol dospěla k plnému souladu se sociální strukturou společnosti.

Významných úspěchů bylo dosaženo i v oblasti školské výstavby. Od roku 1948 bylo v základním školství nově získáno téměř půl miliónu míst, postaveno 12 tisíc nových učeben a počet lůžek ve školních domovech se zdvojnásobil. Rozsáhlá výstavba se uskutečnila na úseku vysokých škol. Mezi nejvýznamnější stavby patří například celé vysokoškolské areály, jako České vysoké učení technické v Praze-Dejvicích, areál Vysoké školy zemědělské v Suchdole, komplexy vysokoškolských kolejí, teoretické ústavy lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a další stavby.

Zaslouženě velikého rozmachu doznala pak výstavba sítě vysokých škol na Slovensku. Vznikly vysokoškolské areály v Bratislavě, Nitře, Žilíně, v Košicích a v Banské Bystrici. Síť vysokých škol, která byla před válkou omezena na nejhlavnější městská centra, jako je Praha, Brno, Bratislava, se rozrostla i do ostatních měst Československa, takže dnes existuje celkem 36 vysokých škol, umístěných v sedmnácti městech všech krajů v ČSSR.

Cílevědomá politika vedoucí společenské síly — Komunistické strany Československa — umožnila realizovat hlubokou vnitřní přeměnu našeho školství, především ve smyslu demokratizace a socializace. Československá škola a mimoškolní výchovná zařízení se staly důležitým prostředkem dělnické třídy při výstavbě a rozvoji socialistické společnosti. Bylo

to skutečně obrovské úsilí, které naše strana, náš stát a celá společnost vynaložily na rozvoj vzdělanosti nejširších lidových vrstev, na cílevědomý rozmach kultury a osvěty.

Před 30 lety vrcholila vítězná bitva Rudé armády nad fašismem, vrcholil národně osvobozenecký boj obou našich národů. Oboje přineslo našemu lidu politické, sociální, hospodářské i v nejvlastnějším slova smyslu lidské osvobození. Poučení zkušenostmi a zocelení bojem i utrpením začali jsme doslova společně s odstraňováním barikád Květnového povstání českého lidu stavět nový, lepší a spravedlivější svět. Projevilo se to v každém místě naší země, na každém úseku společenského života, na každém pracovišti, v továrnách, závodech, na polích a pochopitelně i ve školách. Třicetiletá cesta, která následovala, nebyla snadná, bylo mnoho překážek a nechyběly ani skryté či otevřené projevy nepřátelství, s nimiž bylo třeba bojovat a vyřešit otázku vlády lidu v této zemi ve prospěch lidu samotného.

Všichni víme velmi dobře, že při tom nešlo jen o období let, která následovala bezprostředně po skončení války. Nepřátelé míru a socialismu se nevzdávali a neskládali zbraně ani po zdrcující porážce v únoru 1948. I potom nejprve skrytě, s postupujícím časem stále otevřeněji nebyl náš společenský vývoj ušetřen negativních vlivů a reakčních útoků. Nová rodící se společnost musela stále zápasit s retardujícími vlivy a přežitky minulosti. Působily zde různé liberalizační tendence, které se snažily principiální řešení přivést k polovičatým kompromisům a navrátit se ke staré překonané praxi. V oblasti školství šlo o boj dvou koncepcí školské politiky. Na jedné straně to byla koncepce socialistické jednotné pracovní polytechnické školy, která využívala — při respektování vlastních tradic — nejlepších zkušeností socialistických školských soustav, zejména praxe a zkušeností Sovětského svazu. Na druhé straně se projevovaly oportunistické snahy obnovit starý školský systém předmnichovské republiky, vrátit se zpět až před rok 1948. Koncem šedesátých let kontrarevoluce otevřeně zaútočila proti socialistické školské politice a zaútočila i proti základním principům socialistické pedagogiky.

Přes všechny destruktivní snahy pravicových oportunistů zůstalo mezi pedagogy — především mezi řadovými učiteli — mnoho těch, kteří nepodlehli kontrarevoluci a protisovětské psychóze a dokázali setrvat na pozicích přátelství se Sovětským svazem i s ostatními zeměmi socialismu, dokázali čelit antisocialistickým útokům na významném úseku výchovné vzdělávací činnosti. Rozhodný obrat pak přineslo dubnové plenární zasedání ÚV KSČ z roku 1969, které znamenalo zásadní krok k obnovování socialistických hodnot a revolučních vymožeností v celé naší společnosti, a tím i v naší škole. Po období konsolidace poměrů zásluhou nového, marxisticko-leninského vedení Komunistické strany Československa v čele se s. Husákem přichází XIV. sjezd strany, který provedl syntézu všeho kladného, co ve školství a pedagogice přinesl pozitivní vývoj posledních let, a zároveň jednoznačně vyloučil vše destruktivní, to, co se neosvědčilo a bylo historií překonáno, co je cizí marxismu-leninismu a socialistické společnosti, Podstatné je zejména to, že XIV. sjezd KSČ ve své rezoluci jednoznačně vytyčil požadavek zesílit vliv socialistické ideologie ve všech oblastech, upevnit morálně politickou jednotu pracujících a zvýšit ideovou i teoretickou úroveň vzdělávání a výchovy. Naše škola

musí být, jak se praví v usnesení XIV. sjezdu, oporou socialistického zřízení. Její práce musí vycházet z principu jednoty výchovy a výuky a těsného spojení školy se životem. Sjezd rovněž vyzdvihl odpovědnost mladé generace k naší společnosti, socialistickému státu. Položil důraz na provádění jednotné celostátní školské politiky při zvyšování účinnosti řízení a kvalitizování celého školského systému.

S leninskou principiálností a komunistickou důsledností probíhá v letech po XIV. sjezdu strany rozpracování a postupná realizace všech úkolů, které tento důležitý sjezd stanovil. Generální linie Komunistické strany Československa v oblasti školství, výchovy a vzdělávání mladé generace stále cílevědoměji proniká do celospolečenského dění a její konkretizace se uskutečňuje na plenárních zasedáních ústředního výboru strany, věnovaných ideologickým otázkám, vědeckotechnickému rozvoji, a zejména pak na červencovém plénu v roce 1973, které se zabývalo socialistickou výchovou mladého pokolení a jeho přípravou na život a práci v rozvinuté socialistické společnosti.

Přijaté a projednávané dokumenty ze všech těchto zasedání vrcholného stranického orgánu vytvořily velmi konkrétní a zcela jednoznačnou linii pro naši další práci ve všech úsecích školství. Stejně jako se v letošním jubilejním roce vracíme k historickým událostem spjatým s osvobozením naší vlasti Sovětskou armádou, s myšlenkami a činy národně osvobozeneckého boje našeho lidu, a v této souvislosti pohlédneme do minulosti na nesporně úspěšnou třicetiletou cestu, kterou přes všechny nesnáze naše školství prošlo, musíme v duchu Leninovy myšlenky, kterou jsem připomněl v úvodu svého vystoupení, obrátit pozornost i dopředu, na úkoly, které čekají na své řešení.

Doba, v níž žijeme, nenechává nikoho na pochybách, že jsou před námi skutečně náročné úkoly, že je musíme s veškerou rozhodností, obětavostí a velmi racionálně plnit, abychom i ve školství významným dílem přispěli k dalším úspěchům, k novým vítězstvím socialistické společnosti. To je ostatně i naše nejulastnější povinnost, vyplývající z loňského listopadového jednání pléna ústředního výboru strany. Prpto při všech radostných oslavách, které jsme s takovou intenzitou a nadšením připravovali a které v příštích měsících vyvrcholí, myslíme i na to, jak se efektivněji vypořádat se všemi problémy, účelně je vyřešit, jak co nejlépe a nejrychleji dosáhnout všech cílů, které si do dalších desetiletí socialistického a komunistického rozvoje naší země, naší školy a výchovně vzdělávací práce vytyčujeme. Proto je svým způsobem symbolické, že v jubilejním roce slavného výročí osvobození našich národů připravujeme na základě usnesení ÚV KSČ z července 1973 projekt dalšího rozvoje školství a uceleného systému komunistické výchovy mládeže.

Jde o úkoly, jak to ukázalo plénum ÚV KSČ, velice náročné a vyžadující od všech těch stovek pracovníků, kteří se na jejich propracování podílejí, maximální odpovědnost. Přitom je třeba říci zcela jasně, že nám nejde a nemůže jít o jakési »revoluční přestavby školství«, ale jediné o to, abychom na základě všeho pozitivního, co v našem školství je, propracovali a postupně realizovali nový obsah a racionálně uspořádali strukturu naší vzdělávací soustavy na takovou úroveň, aby byla schopna velmi pružně reagovat na nově vznikající potřeby rozvoje socialistické společnosti a jednotlivých odvětví národního hospodářství a využívala všeho, co se

osvědčilo ve vzdělávacích soustavách socialistických zemí. Jde a musí nám jít o to, aby naše škola byla školou politickou, aby vychovávala mladou generaci na principech marxismu-leninismu, oddanou socialismu, komunismu, oddanou Sovětskému svazu, aby vychovávala generaci aktivních, hluboce zanícených tvůrců nové společnosti, všestranně připravených rozmnožovat a rozvíjet vše to, co vykonaly předcházející generace, která z vlastního hlubokého přesvědčení dokáže bojovat za vše pokrokové ve světě, dokáže nejen obhajovat socialismus, ale vlastní prací a celou svou činností být v předních řadách bojovníků za mír, proti imperialismu, kapitalismu, proti útisku, který ještě ve světě existuje.

Jsme si plně vědomi toho, že koncipovat takový obsah školy a připravit na takovou práci učitele a širokou veřejnost se nemůže obejít a také neobejde bez problémů. Je třeba si vážit těch soudruhů, kteří své názory na problémy naší vzdělávací soustavy vyslovují otevřeně a přistupují i k nejožehavějším otázkám z pozic stranické politiky, s cílem co nejserióznějšího uvážení každého kroku, který musíme udělat. Ale musíme počítat i s tím, že se najdou lidé, kteří budou své názory halit do různých pláštíků, aniž sami konstruktivním způsobem přispějí k řešení těch složitých problémů, které máme. Takoví lidé nemohou se svými názory obstat, neboť ze zkušenosti víme, že ani v minulosti nepřinesli mnoho pozitivního, že si hráli často jen na svém vlastním písečku a návrhy mnohých opatření podržovali svým soukromým zájmům.

V práci na řešení těchto problémů a na dalším rozvoji vzdělávací soustavy a komunistické výchovy se budeme opírat o lidi, kterým leží na srdci celospolečenské zájmy, o lidi, kteří jsou připraveni dát naši vzdělávací soustavě a celé socialistické společnosti svoje nejlepší síly, o lidi, kteří mají veliké zkušenosti, jsou schopni na základě všeho toho formulovat zcela jednoznačně a předložit našim vrcholným stranickým orgánům takové návrhy, které budou hodny etapy dalšího budování rozvinuté socialistické společnosti, které budou ve všech důsledcích zabezpečovat další mohutný rozmach vzdělanosti obou našich národů a národností v Československé socialistické republice, které budou v plném rozsahu zabezpečovat důslednou realizaci politiky Komunistické strany Československa v tak významné oblasti, jako je školství.

Při řešení koncepčních úkolů nemůžeme zanedbat ani současné aktuální problémy, to znamená neustálé upevňování a prohlubování politicko-výchovné funkce školy s cílem dosáhnout toho, aby se každý náš učitel a vychovatel plně angažoval za politiku komunistické strany a svou každodenní práci ji dokázal přesvědčivě uplatňovat v pedagogickém procesu i v působení mimo školu ve veřejném životě.

Nepřetržitě musíme plnit zásadu spojení školy se životem a v této souvislosti spojovat teoretické vědomosti mládeže o revoluční přeměně života s praktickou účastí mladých lidí na plnění důležitých úkolů politických, ekonomických a kulturních. Jen tak se nám může dařit vypěstovat u mladé generace žádoucí a potřebné socialistické postoje a názory. Přitom je samozřejmé, že plnění těchto úkolů není jen věcí školy, ale věcí celé společnosti, všech výchovných činitelů — rodiny, mládežnického hnutí, pracovních kolektivů a společenských organizací. V této souvislosti bych chtěl zvláště ocenit dosavadní práci národních výborů všech stupňů, bez jejíž každodenní a velmi účinné práce bychom nedosáhli sta-

novených výsledků, ale ani bychom nemohli hovořit o budoucím rozvoji naší vzdělávací soustavy. Bez účinné podpory a jednotného postupu prakticky všech složek, které tvoří naši socialistickou společnost, nemohli bychom dovést naši výchovně vzdělávací soustavu k těm cílům, jež jsme si vytyčili, nemohli bychom připravit naši mládež k jejímu příštímu životnímu poslání — budovatelů komunistické společnosti.

Přitom úsilí o vyšší úroveň výchovné práce musíme spojovat se soustavným zvyšováním efektivity pedagogického procesu, s modernizací jeho vzdělávacího obsahu i učebních metod a postupů.

Bylo by jistě možné charakterizovat a rozebírat další úkoly, zásady i cíle, jejichž řešení a dosažení je velmi závažné i aktuální. Je však nutno mít na mysli tu nejzákladnější myšlenku, v jejímž smyslu rozvíjíme ideově-výchovné působení na mládež zejména v tomto jubilejním roce a která je kromě toho trvalou součástí výchovně vzdělávací práce v našich školách, rodinách, celé naší společnosti. Je to idea spojenectví, nerozborného přátelství a spolupráce s naším osvoboditelem — se Sovětským svazem. Tuto ideu musíme chápat a vykládat nejen v celé široké historické souvislosti, ale i z hlediska jejího aktuálního významu i pro její budoucí dosah. Proto je pro nás prvořadým postulátem třicátého výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou zásada socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu. Tyto zásady ať se stanou vůdčím motivem působení všech učitelů a školských pracovníků! Ať projevy díky a lásky k Sovětskému svazu a náš bratrský vztah k první socialistické zemi světa se dále prohloubí a stanou se trvalým podnětem výchovy naší mládeže k nové morálce a k upevňování nových mezilidských vztahů!

Když ústřední výbor Komunistické strany Československa projednával v listopadu minulého roku plnění závěrů XIV. sjezdu a stanovil úkoly pro letošní závěrečný rok páté pětiletky, zdůraznil mimo jiné: »Revolučnost dnešní doby tkví především v každodenní, houževnaté, byť i drobné práci pro stranu, pro naši společnost, z které se skládá velké dílo socialistické výstavby. Spočívá rovněž v nesmiřitelnosti k nedostatkům, ke všemu, co brzdí naši cestu vpřed, i ve smyslu pro vše nové, pokrokové. Spočívá v socialistickém vlastenectví a proletářském internacionalismu, v bojovém, tvořivém a vysoce aktivním přístupu k realizaci politiky naší strany, ve vědomí, že svou prací posilujeme socialistické společenství a přispíváme k vítězství komunismu na celém světě.«

Máme-li z toho vyvodit správné závěry pro naši socialistickou školu, vidíme jasně, že celá československá školská soustava právě v jubilejním roce naší vlasti vstupuje do nové fáze svého vývoje. Půjde v ní především o další zvyšování všeobecné vzdělanosti, o prohloubení ideové politické úrovně a internacionálního cítění našeho lidu na principech marxismu-leninismu jako základní podmínky pro plné využití výsledků vědy a techniky, prosazení kvalitativních změn v charakteru společenské dělby práce a socialistického způsobu života.

Přes všechna vítězství, kterých bylo dosaženo, čeká nás náročná cesta, v jejímž průběhu musíme využít všech tvořivých zkušeností minulých desetiletí, zkušeností z boje o vědomí nového člověka, zkušeností ze zápasu o novou společnost. Dejme proto všechny síly tomu, aby naše škola byla skutečně školou socialistickou, aby naše mládež byla oddaná socialismu a komunismu, abychom úkoly, které nám ukládá Komunistická strana

Československa, čestně splnili. To bude náš nejlepší příspěvek k XV. sjezdu strany, to bude naše nejlepší odpověď na jednání pléna ÚV KSČ z července 1973.

Ing. Josef Havlín,
ministr školství ČSR

Dnes klademe tento zákon na stůl slavné sněmovny. Nemohu jinak než říci, že dnes jdou dějiny národa v tuto chvíli touto síní. Výchova mládeže — co může být důležitějšího? Tento celý základ národa, jeho charakteru, jeho schopností — vždyť na tom je doopravdy založena celá budoucnost. Předstupujeme se zákonem, který se bude jednotně starat o výchovu naší mládeže od nejútlejšího věku — od mateřské školy. Pokusíme se udělat naši mateřskou školu nejlepší na světě. Pak dáme dítě do národní školy a potom do střední. Zvedneme na základě tohoto zákona celé vzdělání národa z dosavadní úrovně na úroveň nižší střední školy. Budeme vychovávat opravdu především dobrého a užitečného občana, a proto budeme vychovávat všechnu naši mládež jednotně. Naše jednotná škola má ten velký význam, aby občané byli rovni nejen před zákonem, ale také ve škole, ve vzdělání. Odstraníme proto všechno, co mládež rozděluje. Odstraníme — a náš zákon to velmi silně podtrhuje — i rozdíl mezi tzv. duševní a tzv. fyzickou prací. I zde musíme dojít k určité jednotě. Dále budeme vychovávat mládež rozumově, dáme jí, co má vědět. Ale právě v tom chceme provést velikou reformu: V našich školách se mnoho učí, ale učí se také mnohemu naprosto přežilému a zbytečnému. Možná, že dáme mládeži méně papírové látky, ale více látky životné a zejména takové, kterou mládež bude moci zažít a prožít.

Zdeněk Nejedlý

Z projevu v Národním shromáždění v dubnu 1948

Nyní budeme učit mládež jen tomu, co opravdu potřebuje, a ne proto, že některý pan profesor by nebyl spasen, kdyby žák něco neuměl odříkat. Na to máme učebnice a knihy, podívej se tam a najdi si to. Vzdělání má právě ten smysl, aby si to každý uměl najít.

Proto musíme přejít k nové metodě. Nemůžeme na těchto starých metodách balamutit mládež. Přesvědčili jsme se, co je věda. Věda není žádná tajná kuchyně, ale člověk k ní musí najít poměr, živý vztah, musí se k ní skutečně postavit. Proč postavíme i my naši výchovu na pevný základ vědecký a metodický — na základ marxismu-leninismu? To není otázka stranické příslušnosti, to je otázka skutečného vědění. Vám se ve škole vykládá například filozofie a tam se učíte, co který filozof povídá, ale co je pravda, tomu se neučíte. My, marxisti, jsme přesvědčeni, že pravda je jenom jedna a nemůže být pět pravd. V tom je síla marxismu. A ostatní? Jedni tvrdí, že jsme, druzí tvrdí, že nejsme. Co s takovou vědou? My jsme, ať se to někomu líbí nebo nelíbí. Ostatně v přírodních vědách nemůžeme takto filozofovat. Když takový učenec vidí brouka, nemůže o jeho existenci pochybovat, jinak by se nikam nedostal. Vědecké zkoumání má za úkol objevit příčinu. A tak je to také s učebnicemi. Ty musí podávat vědomosti svěže, s ohledem na vývoj věcí, pravdivě, prostě a krátce — marxisticky.

Zdeněk Nejedlý

Z projevu na konferenci školských skupin
svazů mládeže 4. a 5. 12. 1948